

Vašek, Antonín

In memoriam Emila Petrovice

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1969, vol. 18, iss. A17, pp. 164-167

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101058>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

lidského nitra, bude myslím do smrti studovat jazykovědu.“ (Tím se nesnižoval k plané agitaci: zdůrazňoval vždy náročnost vysokoškolského studia jazyků, praktickou znalost cizího jazyka považoval za samozřejmý předpoklad ke studiu a rozlišoval „Sprachmeistera“ od znalce jazyka.) Kdo ovšem takto, a přitom přesvědčeně věří svému oboru, má s dostatek porozumění i pro lidské stránky, lidské zájmy a lidské problémy svých studentů... Základy vědy, do kterých nás náš pan profesor zasvěcoval, jevíly se nám nezřídka jako výpravy za dobrodružstvím: výsledek nebyl předem znám, vylupoval se z konfrontace názorů (i našich, pravda, naivních), a nebýt relativizující skepse učitele, zdál se nám poznáním definitivním. A někdy nám přicházelo na mysl, že jsme sami něco objevili.

Nápadným znakem Vachkova též pedagogického působení bylo úsilí o vědeckou akribii. Nestrpěl semináře s vágními tématy, rozplízlé závěry, žoviální pohovory a vůbec všechno to, čemu se tehdy v továrnách začalo říkat „prostojé“. Nebýval „semestermüde“ a „mimojazyková skutečnost“ nesnižovala nikdy hodnotu jeho přednášek. Přestože nás soustavně přesvědčoval o neuzavřenosti a neukončenosti vědeckého poznání, přece při vši zdravé skepsi usiloval se svými studenty o adekvátní postižení zkoumaných jevů, o relativně definitivní formulování poznatků a zároveň i o jejich praktické využití ve středoškolské praxi. Z drobných referátů o jazykovědných novinkách vznikly i některé recenze, s kterými mladí lingvisté zahájili svou publikační činnost. A dlouho před tím, než se začala doporučovat týmová práce, zachycoval se v diplomových seminářích prof. Vachka kvantitativními metodami fonologický sklad živé angličtiny, tehdy ovšem bez děrných štítků a přístrojů, avšak už s výsledky dosti průkaznými nebo alespoň orientačními. Spory o dominující historické, nebo synchronní zaměření jazykovědy, zdály se Vachkovým žákům bouřemi ve skleňici vody, zato dobře poznali dynamické postižení současného stavu nebo zase statický průřez jistým stavem minulým, prostě vždy onen postup, který vedl k dokonalejšímu pochopení jazykového stavu a strukturních vztahů. Studentům se dostalo poučení, co je to „definice“ jako výsledek poučené abstrakce a co je to „pracovní definice“ při rozvíjení argumentace, co je jazyková struktura a co je náš názor na ni, co je výklad a co je popis jevu, co je stav a co je průběh, co je objev a co je nové pojetí otázky i co je pouze zdokonalení terminologické, co je lingvistika a co je filologie (tu nijak nepodceňoval) — zkratka základního uvedení do metodiky samostatné práce.

Na přelomu padesátých a šedesátých let, postarav se o své nástupce a následovníky, přešel prof. Vachek z brněnské filosofické fakulty do Ústavu pro jazyk český Československé akademie věd. Octl se sice v centru bohemistických a obecně jazykovědných bádání a oprostil se od mnoha úkolů neodborných, nicméně zvláště jednoho aspektu tohoto přechodu nelze trpce nelitovat: jakkoli bývá činnost Josefa Vachka-vědce hodnocena atributy nejskvělejšími, nemohou od té doby dojít plného uplatnění jedinečné rysy Josefa Vachka-učitele, jedinečné v tom nejlepší smyslu. Jestliže by se v budoucnu našlo aspoň kompromisní řešení, znamenalo by to ztrátu pro naše vysoké školství a ochuzení mladých talentů, kteří potřebují vzorné učitele; nebylo by to ani ku prospěchu harmonické osobnosti profesora Vachka.

A osobní vyznání? Je velkým štěstím, má-li člověk na vysoké škole dva takové učitele.

Jan Chloupek

IN MEMORIAM EMILA PETROVICE

V prvních podzimních dnech minulého roku postihla rumunskou vědu veliká rána: při vlakovém neštěstí na trati Bukurešť—Kluž dne 7. října tragicky zahynul významný rumunský učenec, jeden z čelných představitelů rumunské lingvistiky a největší žijící rumunský slavista akademik Emil Petrovici. Odešel jím badatel nevšedních kvalit vědeckých i lidských, jsoucí dosud v plném rozmachu svých tvůrčích sil, tedy pracovník, od něhož bylo možno plným právem očekávat ještě ne jeden významný vklad do pokladnice vědeckého poznání.

Emil Petrovici se narodil 4. ledna 1899 v obci Toracul Mic v dnešní jugoslávské Vojvodině. Po středoškolských studiích v Brašově a Oradeji a absolvování bohoslovického semináře v Aradu vstoupil v r. 1919 na filologickou fakultu právě založené rumunské university v Kluži. Věnoval se na ní praktickému studiu řady slovanských a neslovanských jazyků

i jejich poznávání teoretickému; k jeho tamním vědeckým učitelům náleželi mj. Th. Capidan, N. Drăganu, G. Giuglea, I. Popovici a S. Pușcariu. Rok poté E. Petrovici odchází studovat na řadu let do Paříže. Tam nadaného a pro filologii zaníceného rumunského stipendistu lingvisticky formováni známí francouzští učenci F. Brunot, J. Gilliéron, A. Meillet, P. Rousselot, A. Vaillant a další. Po svém návratu domů v r. 1926 zahajuje E. Petrovici své mnohaleté úspěšné vědecké a pedagogické působení na kluzské universitě, již pak zůstal věren — kromě ročního studijního pobytu v Sofii v letech 1930—1931 — až do konce svého života. Vedl jazykové kursy z ruštiny, bulharštiny, srbocharvátštiny, přednášel rumunskou dialektologii, toponymii, ale i staroslověnštinu a srovnávací mluvnicí jazyků slovanských. Zastával na ní postupně rovněž různé funkce; v letech 1946—1951 byl také jejím rektorem. K tomu nutno připojit i zmínku o záslužné řídicí a organizační činnosti E. Petrovice v Rumunské akademii věd (od r. 1948 byl ředitelem Ústavu pro jazykovědu a literární historii — býv. Památníku rumunského jazyka — v Kluzi, v r. 1948 založil kluzskou pobočku RAV a do r. 1956 byl jejím předsedou, v r. 1956 pro lepší práci slavistů doma i pro zlepšení jejich spolupráce se zahraničím dal iniciativu ke vzniku Slavistického sdružení při RAV a jako předseda je vedl, od r. 1956 byl odpovědným redaktorem akademického časopisu Cercetări de lingvistică, v r. 1958 podstatně přispěl k založení rumunského slavistického časopisu Romanoslavica a od téhož roku až do smrti byl jeho vedoucím redaktorem), o Petroviciově členství v Mezinárodním komitétu slavistů (od r. 1955) i o jeho několikaletém (1956—1958) vedení katedry slovanských jazyků na bukureštské universitě. Možno plným právem říci, že Emil Petrovici, od r. 1945 řádný člen Rumunské akademie věd, náležel k nejvýznamnějším představitelům rumunské inteligence odchované kluzskou universitou.

Vědecké dílo Emila Petrovice je veliké.¹ Prozrazuje nejen rozsáhlost lingvistických zájmů svého tvůrce, ale také jeho všestrannou a důkladnou filologickou přípravu, mravenčí píli a vytrvalost i mimořádné filologické nadání. Naznačuje rovněž skutečnost odborníkům a všem blízkým zesnulého dobře známou, skutečnost, která do značné míry podmínila celkový charakter jeho vědecké činnosti, jsouc její příčinou i následkem, a především autorovou vydatnou pomocí při chápání obecně lingvistických otázek, Petroviciovu znalost mnoha jazyků: jako výborný slavista znal do té či oné míry všechny slovanské jazyky, zvláště východní a jižní, především ruštinu, bulharštinu a srbocharvátštinu (a ovšem staroslověnštinu), za studia ve Francii nabył — mimo hluboký vzhled do slovanské, románské i obecné filologie — opravdu solidní znalosti francouzštiny, od mládí znal němčinu a maďarštinu, jejichž prostřednictvím pak vnikal do lingvistiky germánské a ugrofinské, a naučil se i albánštině, potřebné pro jeho studia karpatické a balkanologické. A nadto znal vskutku jedinečně svůj jazyk mateřský — rumunštinu — v jeho stratifikaci geografické, sociální i funkční, a to na obou časových osách, horizontální (především současné) i vertikální. Petroviciova důvěrná znalost rumunštiny, již nabył dílem studiem odborné literatury, dílem dlouholetým terénním dialektologickým výzkumem, byla umocněna jeho vynikající znalostí rumunských reálií, získanou právě tímto jeho dlouhodobým pobytem na nejrůznějších místech rumunského venkova. E. Petrovici nepsal knihy o stěch stran, velká syntetická díla, působil vždy spíše hloubkou a originalností svých myšlenek, leckdy natolik podnětně, že stojí u zrodu nejedné rozsáhlé práce badatelů jiných. Jeho hlavní a trvalý celoživotní studijní zájem, zračící se jistým způsobem snad v každé jeho vědecké práci, bylo všestranné poznávání rumunského jazyka. Zkoumal jednotlivé složky a strukturální útvary rumunštiny od doby jejího vzniku až po současnost, všímaje si přitom významné otázky mezijazykových kontaktů a interferencí, tj. toho, jak se na starý latinský a autochtonní jazykový základ v průběhu věků postupně naroubňovaly prvky jazyků jiných, především slovanských, a tak se postupně formovala dnešní rumunština, jednak toho, jak rumunština po dobu své existence působila na jazyky jiné.

Jednotlivé hlavní složky Petroviciova vědeckého díla — fonetika a fonologie, dialektologie, toponomastika i otázky mezijazykových kontaktů a interferencí — spolu úzce souvisí a vzájemně se prolínají. Z oblasti fonetiky a fonologie připomeňme především jeho doktorskou disertaci „De la nasalité en roumain. Recherches expérimentales“ (Kluž 1930, s. 139 + 9 obr.), vzniklou zjevně pod vlivem Rousselotovým, jednu z prvních prací z oblasti experimentální fonetiky v Rumunsku vůbec. Po dvou desetiletích v řadě studií, přihlížeje

¹ Bibliografie Petroviciových prací do r. 1958 byla uveřejněna v Cercetări de lingvistică III, 1958, Supliment (Mélanges linguistiques offerts à Emil Petrovici par ses amis étrangers à l'occasion de son sixantième anniversaire), s. 565—574. V témž časopise vyjde nyní i soupis jeho prací za poslední decennium jeho života.

k protikladu tvrdosti a zaokrouhlenosti (labializovanosti), stanovil pak E. Petrovici nový fonologický systém rumunštiny se čtyřmi typy konsonantických fonémů, jímž je podřízen i dnešní rumunský vokalismus: 1. neutrálními, 2. palatalizovanými, 3. neutrálními labializovanými a 4. palatalizovanými labializovanými. Na analýze vývoje rumunského fonologického systému E. Petrovici ukázal jeho odlišnost od fonologických systémů jiných románských jazyků a jeho blízkost situaci v sousedních jazycích slovanských, zvláště v sv. dialekttech bulharských. Kdežto struktura morfologická zůstala v rumunštině latinská, rumunský systém fonologický je vznikem korelace měkkosti konsonantů slovanský.

V dějinách rumunské dialektologie si E. Petrovici zajistil trvale významné místo svou velikou prací na přípravách a vydávání Rumunského jazykového atlasu (ALR II).² Podstatně se podílel na sestavení terénního dotazníku, na stanovení transkripčního systému, sítě bodů i pracovní metody. V letech 1929—1938 prošel při sběru materiálu celé Rumunsko, sbíraje materiál dialektů rumunských, ale i dialektů některých minoritních národních jazyků v RSR (ukrajinských, bulharských, srbských, maďarských a německých). Výsledkem práce byl bohatý (E. Petrovici zachytil odpovědi na 4800 otázek v 85 bodech atlasové sítě po celém Rumunsku) a foneticky přesně zaznamenaný materiál. Ve srovnání s rumunským jazykovým atlasem Weigandovým, obsahujícím jen jevy fonetické, přináší ALR II (metodou popisnou) i jeho menší, doplňující varianta ALRM II (metodou symbolovou) fonetiku, morfologii, syntax, lexikon (i četné jevy etnografické). Díky přesně zaznamenanému materiálu je nový rumunský atlas cenným pramenem pro poznání rumunských dialektů, historie rumunštiny i jazykových vztahů rumunsko-nerumunských, ale také neméně cenným východiskem dalších zkoumání v těchto oblastech. Emil Petrovici na základě atlasového materiálu stanovil v rámci dialektu dakorumunského pět subdialektů: vedle uznávaného muntenského, moldavského a banátského křišanský a maramurešský; všech pět není však podle E. Petrovice starších než 16. století.

Při dialektologické práci na ALR II vznikly i tři Petroviciovy studie folkloristické — z jižního Banátu, z jižních Karpat a studie o rumunské osadě kraje mezi Timokem a Moravou (v Jugoslávii); autor folklorní materiál přesně foneticky zapsal a doprovodil vždy jazykovou charakteristikou daného dialektu.

Atlasový materiál ALR II přivedl E. Petrovice k řešení obtížného úkolu z oblasti mezi jazykovými kontakty a interferencí — k popisu a výkladu mluvy banátských Karašovanů. E. Petrovici zde mj. dokazuje, že Karašované přišli do rumunského Banátu ze starého Srbska někdy v 15. století a že dodnes, třebaže silně porumunštěni, zachovávají některé charakteristické rysy původního srbského dialektu, které z něho doma v Jugoslávii zatím nezřídka vymizely. Z hláskové podoby některých slov přejatých Karašovany od sousedních Rumunů E. Petrovici vyvozuje i některé zajímavé závěry o fonetice starého banátského nářečí.³

V děčnou půdu pro studium jazykových kontaktů (zvláště rumunsko-slovanských), tolik důležitých pro pravdivé poznání vývoje rumunského jazyka, poskytoval E. Petroviciovi výzkum toponym, jemuž věnoval značný díl své badatelské píle. Studium toponymie vyzvedal zesnulý vůbec velmi vysoko, a to zejména pro země, u nichž v historii docházelo ke střídání a vzájemnému míšení lidu mluvícího různými jazyky, jak tomu bylo právě v Rumunsku. Na základě tohoto studia ukazuje na bulharský, srbský, ojedinele i na východoslovanský původ řady rumunských toponym. Vyvrací existenci dakoslovanštiny (= řeči Slovanů příšlych na sever od Dunaje v 6. a 7. století a do 12. století porumunštěných, které podle Franze Miklosiche E. Petrovici nazývá Dakoslované) jako zvláštního jazyka, ukazuje, že tu šlo vždy o jazykovou paralelu k sousednímu slovanskému jihu nebo východu.

Kromě své individuální vědecké práce byl Emil Petrovici začleněn do vědecké práce týmové a do jejího vedení. Pro Gramatiku rumunského jazyka vypracoval kapitulu o fonetice, přispěl ke stanovení ortografie rumunského jazyka na fonetickém základě, řídil kolektiv vypracovávající Ortoepický slovník rumunského jazyka, spolupracoval na Slovníku součas-

² Sr. E. Petrovici, *Atlasul lingvistic român, Partea a II-a* (sy. I a Dodatky, Sibiň-Lipisko 1940—1942; *Serie nouă, sv. I—VI, Bukurešť 1956—1969*); *Micul atlas lingvistic român, Partea a II-a* (sv. I, Sibiň-Lipisko 1940; *Serie nouă, sv. I—III, Bukurešť 1956—1967*); *Texte dialectale* (Sibiň-Lipisko 1943).

³ Třebaže se závěry Petroviciovy knihy nesetkaly s obecným souhlasem — poněkud odlišný názor na problematiku rumunských Karašovanů a jejich jazyka měl např. jugoslávský badatel Pavel Ivčić — přece jí nelze upřít nemalou cenu, tkvící již (pomineme-li její spolehlivý materiál) v její podnětnosti.

ného spisovného jazyka rumunského, pro nějž zajistil příspěvní klužské pobočky Jazykové-dného ústavu RAV, a ovšem vedl v celostátním měřítku zmíněné práce na Rumunském jazykovém atlase.

Emil Petrovici byl rovněž výborný pedagog. Nejde tu jen o jeho činnost universitního učitele posluchačů filologických fakult v Kluži nebo Bukurešti, o níž se zmiňují na počátku této vzpomínky, tu znám konečně jen z vyprávění svých rumunských kolegů a přátel. Jde tu také o jeho zásluhy o úspěšnou výchovu mladých (i starších) rumunských slavistických (mj. i bohemistických a slovakistických) kádrů a jeho nezištný zájem o jejich stálý odborný růst. Na tomto poli bude pocíťován nenadálý odchod E. Petrovice rumunskou i mezinárodní slavistikou jistě obzvlášť bolestně a bude znamenat nadlouhou nezacelitelnou ránu, která bude moci být se zdarem léčena právě zásluhou E. Petrovice samého jeho vědeckými odchovanci působícími dnes v Rumunské akademii věd nebo na rumunských vysokých školách.

Jinou složkou Petroviciova životního díla, nemálo důležitou (nejen) pro rumunskou slavistiku a lingvistiku, byla jeho činnost mezinárodně propagandistická. E. Petrovici významně propagoval rumunskou lingvistiku v zahraničí nejen svými výše zmíněnými vědeckými pracemi, publikovanými v Rumunsku i v zahraničí, jejich solidností, mimořádnou materiálovou fundovaností i důkladnou poučeností teoretickou, avšak také svou aktivní účastí na četných mezinárodních lingvistických shromážděních, symposiích, kongresech ap. Z poslední doby zde možno připomenout např. jeho závažnou přednášku *Interpénétration des systèmes linguistiques*, jeden z hlavních to referátů na X. mezinárodním lingvistickém kongrese v Bukurešti v r. 1967, v němž podal kritický přehled dosud vykonané práce v oblasti mezijazykových kontaktů a interferencí, nebo jeho zajímavou přednášku *onomasiologickou* na VI. mezinárodním sjezdu slavistů v Praze v r. 1968 *Rumyny-sozdатели „slavjanskich“ toponimov*, poslední Petroviciovo veřejné vystoupení. V r. 1955 byl zvolen členem stálého Mezinárodního komitétu slavistů, v němž pracoval po boku jiných známých učenců ze země se starou slavistickou tradicí, především v Komisi pro Slovenský jazykový atlas (předsedal subkomisi pro neslovanské teritorium SJA). V této souvislosti nutno znovu připomenout i dříve uvedený Petroviciův významný podíl na založení rumunského Slavistického sdružení a časopisu *Romanoslavica* a jeho vedení obou.

Po stránce osobních vlastností byl Emil Petrovici člověk neobyčejně nadaný, mimořádně pracovitý a vytrvalý, ve styku s jinými vždy čestný, otevřený a nebojácný, přitom však skromný a vpravdě demokratický. Na formování Petroviciova charakteru se projevil mj. i výrazný vliv životní školy, kterou „absolvoval“ svým celorumunským desetiletým terénním dialektologickým výzkumem pro ALR II a ALRM II, jímž se stal nejen nejlepším současným znalcem rumunského národního jazyka v celé jeho strukturální stratifikaci, nýbrž i eticky vskutku ryzí osobností.

Budíž mi zde dovoleno vědecké připomenout živý zájem Emila Petrovice o mé výzkumy v oblasti slovansko-neslovanských jazykových kontaktů a interferencí, řadu několikahodinových (!) cenných konzultací na toto téma, účinnou pomoc při zajišťování mých výzkumů v RSR i jeden společný kratší terénní výzkum. K proponovanému širšímu společnému výzkumu, který jsme chtěli konat po pražském slavistickém kongrese v západních Karpatech, především na moravském Valašsku, bohužel již nedošlo.

Za své zásluhy o rozvoj lingvistiky dostal Emil Petrovici nejedno vyznamenání domácí i zahraniční. Připomeňme zde, že tento přední evropský jazykovědec byl i nositelem stříbrné medaile J. Dobrovského. Není pochyby o tom, že akademikovi Emilu Petroviciovi mezinárodní lingvistika, a zvláště slavistika, pro něž zesnulý v oblasti fonetiky a folologie, dialektologie, dějin rumunského jazyka, jazykových vztahů slovansko-neslovanských a onomastiky tolik vykonal, zachovají trvale světlou památku.

Antonín Vašek

*

Bertil Malmberg: Les nouvelles tendances de la linguistique. Paris, Presses universitaires de France 1966, 339 pages, 38 figures et 6 planches hors texte.

M. Bertil Malmberg est renommé surtout par ses ouvrages de phonétique et de phonologie: *La phonétique* (6e éd., Paris, PUF, 1966), *Etudes sur la phonétique de l'espagnol parlé en Argentine* (Lund 1950), *Estudios de fonética hispánica* (Madrid 1965) et *Le système consonnantique du français moderne — Etudes de phonétique et de phonologie* (Lund 1943).